

**С.І. МАСЛОВ – ОДИН ІЗ ТАЛАНОВИТИХ УЧНІВ
ШКОЛИ АКАДЕМІКА В.М. ПЕРЕТЦА**

У статті проаналізовано вплив академіка В.М. Перетца (1870-1935) на формування особистості вченого-літературознавця, бібліографа, архівознавця, педагога С.І. Маслова (1880-1957).

Ключові слова: академік В.М. Перетц, С.І. Маслов, формування особистості.

Увага до історії української науки, творчого шляху українських учених збільшилася в 90-ті роки ХХ ст. та стрімко зростає зараз. Характеристика наукової школи, вплив наукового товариства, роль оточення визначають головні принципи вивчення біографії, творчого доробку та особливостей формування характеру вченого.

Головним учителем, другом та колегою, який вплинув на формування особистості вченого-літературознавця, бібліографа, архівознавця, педагога С.І. Маслова (1880-1957), став академік В.М. Перетц. Сергій Іванович зустрів учителя на 3-му курсі філологічного факультету Імператорського Університету св. Володимира в Семінарії російської філології. Про школу академіка В.М. Перетца та його стосунки з С.І. Масловим ми розповімо докладніше.

Основною джерельною базою нашого дослідження став особистий фонд С.І. Маслова (ф. 33) в Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського та інші історіографічні джерела, зокрема, роботи Г. Ковальчук, Н. Королевич, І. Матяш, О. Онищенко, О. Ключко, Л. Реви, Н. Солонської, В. Колосової, О. Степченко, Т. Воронкової та ін. [1]

Заснована в 1904 році школа В.М. Перетца стала класичним надбанням українського та слов'янського літературознавства. Праці з теорії та історії української літератури В. Перетца, С. Маслова, М. Зерова, Дм. Чижевського, П. Филиповича, О. Лазаревського використовуються як фундаментальні для підручників та розробок сучасних науковців, дослідників, студентів.

Володимир Миколайович Перетц (1870-1935) народився в Петербурзі, закінчив Петербурзький університет, у 1903-1914 роках працював у Київському університеті професором, очолював кафедру історії російської мови та письменства. З 1914 року він переїхав до Петербурга, став дійсним членом Академії наук. В.М. Перетц – засновник філологічного методу в літературознавстві, автор понад 300 праць із стародавньої, української літератури, поезії, української народної пісні, апокрифічної літератури, історії українського, російського, польського театрів, праць із джерелознавства, історіографії, бібліографії, текстології, палеографії. В.М. Перетц – один з активних діячів у справі формування української національної спільноти вчених, становлення її перших професійних об'єднань. У 1907 році він очолив філологічну секцію Українського наукового товариства, залучив до роботи відомих філологів, накреслив програму діяльності секції. Після переїзду до Петербурга його зв'язки з українськими вченими не припинилися.

Організований у 1904 році студентський гурток уже в 1907 році став офіційно називатися "Семінарією російської філології". У роботі Семінарію брали участь у різні часи студенти, аспіранти, випускники університету, серед яких були Сергій та Василь Маслови, О. Багрій, С. Балухатий, О. Баранніков, Л. Білецький, С. Бугославський, М. Гудзій, О. Дорошкевич, М. Драй, І. Єрьомін, М. Зеров, М. Калинович, Б. Ларін, А. Лобода, П. Попов, А. Нікіфоров, Ф. Сушицький, П. Филипович, С. Шевченко, Д. Чижевський та ін. Серед учнів В. Перетца була і його дружина Варвара Павлівна Адріанова, яка, і С. Маслов народжена, на Чернігівщині. Згодом Адріанова-Перетц стала відомим ученим, член-кореспондентом Академії наук УРСР та СРСР, літературознавцем, фольклористом, мовознавцем. У Семінарії вивчали теоретичні питання історії та теорії літератури, методи наукових досліджень, науково-критичні видання пам'яток літератури і мови, відвідували архіви та бібліотеки, вели пошук маловідомих матеріалів.

Особистий фонд С.І. Маслова має багато даних на цю тему. Так, зафіксовані інші прізвища учасників Семінарію: Катранова, Шредер, Калужнікова, Прокопенко, Свинцов, Леонович, Чистяков, Щеглова, Соколов, Волкова, Крижицька, Книпович, Неворова, Червинський, Кокорев, Тимченко, Кольдевін, Нікатова, Барер, Болоцька, Колтуновська, Імшнєцька, а також Огієнко, Грузинський та ін. Вони готували реферати на такі теми: "Приемы изучения древнерусских переводных памятников, поскольку можно считать Др. Русь в литературном отношении изолированной от Запада, Возможна ли вообще научная история др. рус. литературы. В чем заключаются задачи изучения др. рус. литературы, Возможна ли хронологическая схема др. рус. Литературы, Возможно ли деление истории рус. литературы на периоды и смысл такого деления, О начальных годах укр. литературы,

Западное влияние на др. рус. литературу, Теория заимствований, Приемы изучения новых рус. авторов, Начало разработки истории русской литературы 18 в..." (ф. 33, од. зб. 3310, с. 1).

Також відомості про роботу Семінарію знаходимо в щоденнику С.І. Маслова: "Данилов. Свод наблюдений над собиранием язычного материала от народа, О задачах диалектологии, С. Маслов. О типографиях в Ю.З.Руси в 16-17 вв., И. Ерофеев. Характеристика методов и приемов исследований Кирпичникова и Веселовского о духовных стих. и легенде о св. Георгии и Е. Храбром, И. Ерофеев. О малор. думах". (од. зб. 3665, с. 47). Праці Семінарію друкувалися в київських "Записках Наукового Товариства", "Чтениях Исторического общества Нестора-летописца", "Университетских известиях", викликаючи незадоволення опозиціонерів українізації студентської молоді.

У 1902 році вийшла робота В. Перетца "До історії малоросійського літературного вірша", у 1903 – "Очерки старинной малорусской поэзии". В.М. Перетц був одним з авторів офіційної записки Російської Академії наук до Кабінету Міністрів Росії "Об отмене стеснений малорусского слова" (1905), статті в журналі "Киевская старина" "К вопросу об учреждении украинских кафедр в университете", він простежив вплив української поезії на російську літературу, відкрив творчість багатьох невідомих українських авторів, нові принципи аналізу історії літератури. Академік навчав учнів дуже уважно аналізувати літературний текст, професійно досліджувати контекст, подробиці, унікальні риси твору, визначати художній стиль. В.М. Перетц демонстрував справжню філологічну культуру, академізм у науці.

В. Перетц організував виїзди учасників Семінарію до Петербурга, де студенти відвідували заняття пушкінського семінару професора С.О. Венгерова, а також до Полтави, Москви, Житомира, Катеринослава та ін., вивчали матеріали бібліотек, архівів, збирали пам'ятки літератури, укладали каталоги, покажчики, описи архівних джерел, виступали з доповідями. Семінарії В.М. Перетца давав учням системні фундаментальні наукові знання, розвиток теоретичних та практичних здібностей, об'єднав усіх учасників безмежною любов'ю до книги.

Вдячні учні на честь 5-річчя Семінарію подарували вчителю книги:

"Вы представляли в наше распоряжение богатства Вашей библиотеки так же охотно, как и созданному Вами семинарию отдавали сокровища Вашего знания, опыта и Ваши силы" (од. зб. 8063, с. 1)

Завершені роботи учасників Семінарію рецензувалися опонентами, були предметом доповідей на засіданнях, які часто проходили щосереди в будинку В.М. Перетца. Про рецензії С. Маслова його вчитель писав: "Суворий до себе самого, він бере на увагу людську слабкість і невідосконаленість та намагається не стільки викривати помилки рецензованих авторів, скільки інформувати читачів і відзначати позитивні сторони книг..." [2]. Рецензії С. Маслова були завжди делікатні, коректні, конструктивні, змістовні, але вимогливі по суті, наприклад: "Материал обильный и весьма интересный, однако нет достаточной обработки...Необходим экстракт из этих фактов, с устранением всего несуществ(енного), прямо к теме не относящегося" (од. зб. 3310, с. 44).

Деякі зауваження можна вважати загальнотеоретичними тезами:

"Ставя на почву слишком общие стилистические сопоставления, нельзя получить никаких твердых, прочных выводов" (од. зб. 3310, с. 35),

"Та конечная цель, к которой стремится каждая наука,...вопрос субъективный. Одни видят ее в одном, другие в другом. Каждый, кто более или менее сознательно работает над спец(иальными) вопросами, должен сознавать, куда он идет, иначе он рискует утонуть или по кр(айней) м(ере) будет странствовать без руля и без ветрил в безбр(ежном) океане ист(орического) лит(ературного) материала" (од. зб. 3310, с. 43).

Вимогливість передусім до себе була основною рисою молодого вченого. Якось, аналізуючи свою помилку в підготовці матеріалів до друку, Сергій Іванович пише В.М. Перетцу:

"...без максимализма в научных работах не обойтись ... стародруки – материал, который требует исчерпывающего обследования, даже в случаях, казалось бы, совершенно простых и безспорных..." (од. зб. 8158).

Головною роботою С. Маслова, яку він розпочав у 1904 році з пропозиції В.М. Перетца, стала монографія про українського вченого та поета XVII ст. Кирила Транквіліона Ставровецького. Перша редакція монографії була закінчена в 1908 році (праця надрукована в 1984 році), отримавши найвищу оцінку вчителя. Ця робота потім була захищена як магістерська дисертація, продемонструвала головні наукові принципи вченого: "... всю цю величезну аналітичну роботу було переведено з найсуворішим додержанням історичної перспективи...Такої ґрунтовної, повної, критично та діловито написаної монографії ми не маємо ні про одного зі старих українських письменників... Маємо надію, що автор, немилосердно суворий та занадто критичний до самого себе в погоні за досконалістю, зважиться нарешті опублікувати свою багатолітню працю, не

чекаючи нагоди побувати у Ватиканській Бібліотеці для з'ясування однієї, що непокоїть його, деталі з біографії Транквіліона" [3].

Під час роботи над монографією С.І. Маслов почав працювати над своєю бібліографічною картотекою, надрукував статті з історії української літератури XII-XIII ст., бібліографії рукописів та стародруків, вивчав творчість таких письменників, як П. Беринда, М. Смотрицький, С. Яворський, Г. Кониський та ін. Результати своїх досліджень С.І. Маслов доповідав на засіданнях Семінарію В.М. Перетца, а також Історичного Товариства Нестора-літописця, Українського Наукового Товариства, членом яких він був. Весною 1907 року С. Маслов закінчив університет та був залишений професорським стипендіатом на кафедрі історії російської мови та письменства за пропозицією В.М. Перетца та А.М. Лободи.

С.І. Маслов почав допомагати вчителю в проведенні занять Семінарію, поступово вдосконалюючи свої природні педагогічні здібності. Про талант С.І. Маслова-педагога згадує його друг і колега О.А. Назаревський: "...звичайно рівна, спокійна поведінка Сергія Івановича з молодшими членами семінарію, його сувора, але доброзичлива щодо початківців критика, готовність завжди допомогти, поділитися своїм досвідом і знаннями" [4]. Педагогічний талант Сергія Івановича досліджували О. Онищенко, О. Ключко, В. Колосова: "С. Маслов з молодих літ жив у трьох вимірах – науковому, педагогічному й громадському" [5].

У 1912-1913 рр. С.І. Маслов успішно склав магістерські іспити та прочитав пробні лекції для одержання звання приват-доцента. У 1914 році В.М. Перетц переїжджає до Петербурга. У подальший період вони зустрічалися мало, але листування було постійним. Ці листи містять дуже багато цікавих матеріалів про літературу, науку, політику, історію, стосунки людей, демонструють принциповість, спостережливість, послідовність, тонкий гумор учених.

У 1919 році В.М. Перетц обраний академіком Української Академії наук. Про своє бачення роботи в Академії наук він писав Сергію Івановичу 29.11.1928 р.: "членство" не почетное звание, а обязательство работать" (од. зб. 6131, с. 86). Та роком пізніше: "надо выбрать не тех, кто нуждается в Академии, а тех, в ком ... Академия нуждается" (од. зб. 6146, с. 109).

Відносини В.М. Перетца та С.І. Маслова були завжди дружні, теплі, але вони ніколи не відмовлялися від критики, принципового підходу до роботи, прагнення правди, істини, справедливості. На нашу думку, одним із основних побажань у наукових дослідженнях Сергію Івановичу від вчителя було таке:

"Ох, дорогой мой Сергей Иванович! **Не уходите только от литературознания - в литературознание!** История книги - вещь почтенная, но жизнь духа - право важнее ..., чем жизнь ремесла" (од. зб. 6145, с. 107, *виділено нами* - О. Є.)

У 1926 році В.М. Перетц видав у Києві свою визначну працю "Слово о полку Ігоревім". Але фактично всю попередню роботу для цього видання зробив у Києві Сергій Іванович. Численні листи з докладним аналізом кожного аркуша видання, усіх організаційних питань свідчать про величезну кропітку працю С.І. Маслова.

"Ваша роль в издании моего "Слова" - роль автора", - відверто пише В.М. Перетц (од. зб. 6088, с. 2), "...большое спасибо Вам за то, что взяли на себя эту маяту!!!" (од. зб. 6091, с. 6). С.І. Маслов, як завжди, працював сумлінно, не шкодуючи часу, сил та грошей, про які постійно нагадував Володимир Миколайович:

"У меня просто душа болит, когда подумаю, что мою работу...делает такой хороший человек в ущерб для своих дел...обращаюсь к Вам (Олені Митрофанівні Маслової), потому что с ним не сговоришься ... чистокровный украинец" (од. зб. 6045, с. 15).

Факт видання "Слова о полку Ігоревім" у Києві викликав незадоволення в Росії. В.М. Перетц пише: "И почти все "россияне" спорят, почему книга вышла не на русском яз." (од. зб. 6116, с. 61). Також у 1926 році: "За печатанье Сл. в Киеве мне ... устроил семейную сцену... Вот лишний пример "великорусской терпимости", о которой мы с Вами не раз говорили" (од. зб. 6118, с. 69).

В.М. Перетц сумував за Україною, своїми учнями, цікавився всіма проблемами в Києві, особливо в страшні 30-ті роки: "я человек "старой школы" и оч. привязчивый. Смотрю на всех киевлян, как на "своих" и ... немного обижаюсь, когда меня забывают". (од. зб. 6177, с. 153).

Страшне обурення викликало в нього поселення до його кийвського кабінету якоїсь людини без його дозволу, де залишалися власні речі академіка та книги: "чада издеваются над наготою отчею" (од. зб. 6165, с. 132).

В.М. Перетц завжди прагнув забрати до себе в Ленінград свого улюбленого учня та колегу, особливо в тяжкі часи репресій, обвинувачень у "буржуазному націоналізмі": "Если бы Вы знали, как я хотел бы перетащить Вас в Питер! Но ведь тут без личных связей ничего не добиться..." (од. зб. 6108, с. 46). Дійсно, академіку та його родині було завжди тяжко, тому що, як він сам зізнавався: "Я же никакого влияния в админ(истративных) сферах не имел и не имею...надо ходить, надоедать, иметь друзей и пр." (од. зб. 6101, с. 28,31).

Про ті важкі для всіх часи писало багато дослідників, зокрема щодо долі С.І. Маслова, Н. Солонська: "Маслову якимсь чином удалося виціліти. Проте влада продовжує насідати на нього. Очікували, що він топтатиме своїх товаришів, колег, але цього не сталося. Він критикував тільки себе, свою неленінську позицію, те, що ще до 1917 р. не приділяв уваги питанням становища робітничого класу в своїх історичних працях (і знову глузував)"⁶.

Цікаво, що В.М. Перетц до останнього вважав, що в Ленінграді ситуація краща та безпечніша, ніж у Києві, наприклад, у 1932 році він писав: "из-за сеансов с покаяниями – не двигается реальная работа. Когда эта здоровая мысль докатится до Киева! Там у Вас, к сожалению, слишком много людей, к-е, не умея сами ничего создать, делают карьеру на "критике" (од. зб. 6158, с. 124), також ще: "здесь не считают нас "буржуазными формалистами" – и нашу работу – "за вияв академічного та голого документалізму" и не требуют, чтобы мы "каялись" в несуществующих грехах. Видно, что "марксизм киевский и ленинградский" – различаются довольно существенно. Как мне жаль, что я не имею сил перетащить Вас в Ленгр. и избавить от грубых и нелепых нападок со стороны неучей и подсвистывающих им подхалим!" (од. зб. 6159, с. 129)

Відкрите обурення В.М. Перетца, засудження ним цього страшного нападу на науку, українську культуру, безумовно, до певного часу спостерігала влада, але ще влітку 1931 року він сам написав: "вижу, что на меня, как и на других товарищей, надвигается туча. Но "старая гвардия умирает, но не сдается", и мне не хочется доставить никому удовольствия созерцать "покаяние" в неведомых грехах" (од. зб. 6152, с. 117).

У 1933 році В.М. Перетц констатує: "травля продолжается... люди платятся за свое слабодушие...в наших газетах ничего нет о Киеве, в киевских – ничего о Лнгр. Вот настоящий "сепаратизм!" (од. зб. 6178, с. 154,155).

Академік змушений був відійти від головування в Комісії давнього українського письменства, обриваються зв'язки з Українською Академією наук, у 1934 році В.М. Перетца заслали до Саратова, де в 1935 році він помирає, не зрадивши своїм науковим, моральним, ідейним принципам.

Таким чином, учитель С.І. Маслова з перших кроків наукових досліджень навчав свого улюбленого учня не тільки основам наукової роботи, методам вивчення літератури та історії. На власному прикладі академік учив справжньому шляху вченого, високій моралі, щедрості, сміливості, принциповості, патріотизму в незламній боротьбі із втручанням різних класових та партійних сил у справи науки. "Школа В.М. Перетца" стала для багатьох науковців не тільки професійною школою, але й школою людського виховання.

Школа академіка В.М. Перетца була відроджена в 1994 році в Київському університеті як міжнародна, до роботи були залучені вчені Гарвардського, Варшавського, Мельбурнського, Тбіліського та інших університетів. Нині до школи "Теоретичні та методологічні проблеми літературознавства" під керівництвом професора М.К. Наєнка входять відомі філологи: Л. Грицик, О. Мушкудіані, В. Нарівська, Л. Задорожня, Г. Грабович (США), С. Козак (Польща), О. Баканідзе (Грузія) та ін. Щорічні симпозиуми "Філологічного семінару", десятки монографій, збірників праць, підручників, посібників поповнюють фундаментальні наукові дослідження, започатковані В.М. Перетцом та його улюбленим учнем С.І. Масловим.

Список використаних джерел та літератури

1. Перші книгознавчі читання: Зб. наук. праць. – К., 1997. – 146 с.
2. Матяш І.Б. Особа в українській архівістиці: Біографічні нариси. – К., 2001. – С. 198-216 та ін.
3. Перетц В. Нарис наукової діяльності проф. С.І. Маслова // Сергій Маслов. XXV. – К., 1927. – С. 21.
4. Там само. – С. 25.
5. Назаревський А.А. Пам'яті друга // Вісн. Київ. ун-ту. – 1959. – № 2. Сер. філол. та журн-ки. – Вип.1 – С. 130.
6. Колосова В.С. Маслов як учений і педагог // Перші книгознавчі читання: Зб. наук. праць. – К., 1997. – С. 40.
7. Солонська Н. Сергій Маслов – "будівничий на полі книгознавства" // Перші книгознавчі читання: Зб. наук. праць. – К., 1997. – С. 68.

SUMMARY

The article is analysed influence of academician V.M. Peretsya (1870-1935) on forming of personality of literary scientist, literary critic, bibliographer, teacher S.I. Maslov.

Key words: *academic V.M. Peretsya, S.I. Maslov, forming personality.*

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано влияние В.М. Перетца (1870-1935) на формирование личности ученого-литературоведа, библиографа, архивоведа, педагога С.И. Маслова (1880-1957).

Ключевые слова: академик В.М. Перетц, С.И. Маслов, формирование личности.